

Vidékeink jövője, a Homokhátság gondjai

Előadás Jakabszálláson. 2011. június 11-én.

Dr. Csatóri Bálint, geográfus, a Magyar Nemzeti Vidék Hálózat elnöke

A gondok fontos dolgok. Megoldásuk viszi előre a világot, ad lehetőséget a helyi közösségek tagjainak, csoportjainak, hogy a társadalom adott tájban való boldogulását megszervezze, sikerre vigye. Ezen gondolatok jegyében köszöntöm Önöket, s köszönöm a meghívást Szabó Mihály polgármester Úrnak, akivel már több, mint negyedszázada fűz össze szoros szakmai, baráti kapcsolat. Első tanácselnökké választása után találkoztunk először, s akkor még én is még fiatal oktatóként, kutatóként gyakran együtt igyekeztünk tanulni, gondolkodni. Szoktam is mondani egyetemi hallgatóinak, 1985 volt a kis rendszerváltás éve, amikor a falvak valóban választhattak saját vezetőt. Aztán jöttünk ide gyakran kutatni csapatostól, könyvet írtunk a jakabi tanyákról, de jártak ide a külföldiek is, spanyolok, hollandok, franciák, akik azt tanulmányozták, hogyan viszi sikerre a falu közössége, vezetése és a Népfront Szakszövetkezet (és annak jól menő melléküzemágai) az integrált háztájai és közös gazdálkodást. Tulajdonképpen csak sóhajtoztak, hogyha náluk ilyen szervezetek lennének, már nem ott tartanának. El tudják azt képzelni, hogy nekem, mint volt kutatónak, a magyar vidékért felelős értelmiséginek mennyire fáj, hogy náluk azóta lett, a mienk meg megszűnt, s tele van a mai magyar vidék olyan megoldatlan problémák sorával, amelyek nem is lennének, ha kicsit okosabban, átgondoltabban, a vidék valódi sajátosságaira jobban odafigyelve hajtjuk végre két évtizede a rendszerváltoztatást.

De éppen 21 esztendeje lesz annak is, hogy akadémiai kutatóként 10 napot Finnországban tölthettem, ráadásul jórészt északon, a messze Ouluban, ahol már akkor is európai nivójú vidékkutatások folytak az ottani egyetem mellett működő Észak-Finnországi Kutató Intézetben. Boldog voltam, mint alföldi kutató, hogy Enyedi György akadémikus jóvoltából nekünk is van már hasonló felépítésű és profilú intézetünk, már szinte csak a technikában (azaz a térképeket készíteni is tudó számítástechnikában) és a közösségi tervezésben kell előre lépnünk, s akár utol is érhetjük őket. A legfontosabb számomra talán az volt, hogy értettem mit mondanak. Azt a nagyszerű gondolatvilágot, amelyet a büszke és intelligens finn nép a vidéke értékeinek a megőrzéséért, életben tartásáért tesz. Hogy a kutató ismeri a gazdákat, akik ha lekésnek valami kérdőívezésről maguk rohannak be az intézetbe a kitöltött kérdőívvel, nehogy lemaradjanak valamiről, a tanyájukat, a falujukat vagy a vidéküket érintő fontos programtól, tervről, kutatásról.

A 25 ezres kis megyeszékhelyen, Kajaani-ban járva egy hasonló kis kutatócsoportot látogattam meg, mint a mienk. Ott a vidék elnéptelenedésével, az erdőgazdaság eltartóképességének a változásával foglalkoztak. Meg azzal, hogy hogyan lehet a pillanatnyilag éppen növekedő vidéki munkanélküliség által érintetteket úgy megtanítani a helyi szociális és egyéb szükséges vidéki ellátások végzésére, hogy utána fenntarthassák a településüket. Például 20 erdei bogyóbor készítő üzemet hoztak létre, hogy az öregek gyűjthessék az erdő kincseit, sőt az hasznosulhasson. S gondoljanak csak bele nálunk is hány vidéki helyen készítették még 50 éve is finom alma vagy meggybort.

Aztán gyorsan rákérdeztem: kollega, de ki, s hogy hasznosítja kutatásotok eredményeit. Egy telefon után átkísértek a közös állami illetve önkormányzati tulajdonban lévő kb. 25 fős profi tervező intézetbe, ahol tervezők, szociológusok, környezetvédők, közigazdászok, geográfusok, erdész agrárszakemberek terítették elém a változatosabbnál változatosabb és érdekesebb megyei, kistérségi terveket. Azokban gondos hatástanulmányok mutatták be azoknak a felméréseknek az eredményeit, amelyeket a kutató kollegák a tervezett területi és tanya fejlesztések lakossági, vállalkozói, vagy éppen önkormányzati támogatottságról készíttek. Óh, gondoltam, hogy a mi – akkor még létező – megyei tervező vállalatunk milyen nagyszerűen és gyorsan átalakíthatók lennének ilyen sokszakmás tervező csoportokká, amelyek összehangolják a települések terveket, amelyek igazán a közjó, a közösség (és persze a környezet, az állam) feltételeit tekintik a legfontosabbnak. De hát, mint tudjuk, nálunk nemhogy átalakult volna ez a tervező vállalat, hanem egyenesen megszűnt. A tervgazdálkodással együtt a professzionális, a helyi lakosság közelében dolgozó területi tervezést is felszámoltuk, azaz a fürdővízzel együtt a gyermeket is kiöntöttük.

Pedig tudják milyen fantasztikus érzés volt éppen akkor ott lenni, 1989 októberében, amikor hatalmas szalagcímek hozták a finn országos napilapok első oldalán egyik reggel, hogy megszűnt a magyar kommunista párt. Átalakult. S valami nagyon nagy dolgok történnek Magyarországon. S mindenütt gratuláltak, csillogott szemük, s persze az enyém is, hogy magyar vagyok.

S lehet, hogy meglepődnek, hogy miért mondtam el mindezt, most, Jakabszállás falunapjának szakmai programján. Azért mert meggyőződésem, hogy a magyar tervezési és fejlesztési rendszer azóta se, tehát 20 éve, a rendszerváltozás óta sem vált alkalmasság arra, hogy a vidék valódi problémáit megoldja. Nincs területi önkormányzat (a mai megye, mint tudjuk ezt a szerepet valójában nem képes betölteni, a kistérség meg erre alkalmatlan), nincs érdemi területi tervezés. (A Kiskunsági Nemzeti Park nívós és fontos területi szabályozási tervét sohasem fogadta el a Parlament, a jogszerűen elfogadott megyei területrendezési tervek

betartásával, korszerűsítésével senki nem foglalkozik.) Most talán az új Nemzeti Vidék Stratégia is rögzíti, hogy lesz tanyafejlesztési program. De sajnós az utolsó mértékadó kutatásokat már hét éve végeztük, s csak a Homokhátság településeire, pedig hát alföldi tanyák vannak másutt is. Azokról még ennyit sem tudunk.

Nincs elegendő helyi – kistérségi szakember sem, hiszen a mai területi és vidéki fejlesztések jórészt kimerülnek az egyre és mérhetetlenebbül lebutított különböző, s – részben európai – pályázati rendszerek, esetenként akár korrupciót mutató útvesztőiben. S igazából senki sem foglalkozik vele, ha itt vagy ott teszünk valamit, akár a Homokhátságon is, (gondolom hallottak nagyszerű kamra – túra programról), akkor az milyen hatással lehet a szomszéd településre, vagy a hátság gyérülő vízkészletére, a tanyákra, a mezőgazdaságra, a munkanélküliségre, stb. stb.

Még mindig nincs integrált, tudatos, hosszú távra szóló vidékfejlesztés hazánkban. Sok mindent nem is tudunk hozzá. Most, hogy Dr. Fazekas Sándor miniszter úr, mint nyugalmazott akadémiai kutatót felkért, hogy elnökként vezessem a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatot, sokat töprengve arra jöttünk rá, hogy hiányzik az a közös tudáskészlet, ami legalábbis azt jelenthetné, hogy a gazdától az akadémikusig sok mindenki valamennyire ugyanazt érti – a maga módján persze - a vidékfejlesztésen. Azaz a vidék egy olyan különleges létezője az emberi közösségeknek, ahány tájban él persze ez a közösség annyiféle módon, amelynek alapja a természet adta erőforrások (talaj, víz, növény- és állatvilág) kihasználása, ugyanakkor fenntartható megőrzése, az egészséges élelem megtermelése, lakó- és pihenőhelyek biztosítása. Azt is tudjuk, hogy a vidék nagyon érzékeny, sérülékeny terület, a vidékre sújtó bajok gyorsan terjednek és nagy károkat okoznak, legyen szó akár természeti, akár társadalmi bajról.

De hát, mint egy posztmodern mondás úgy szól: gyakran nem az az igazi baj, hogy mit nem tudunk, az sincs úgy, amit tudunk.

Örömmre felkeresett két éve az egyik, a Homokhátság keleti részét is érintő vízgazdálkodási társulás vezetője. Mondja, hogy szeretnék fejleszteni a tevékenységüket. Mondtam, hogy derék, de hol van az a Homokhátságot tervező, fejlesztő Iroda, ahol – direkt és indirekt politikai befolyástól mentesen – legalább tízféle szakember dolgozik együtt a jövőbeli, legalább tíz évre szóló terveken. Szervezi a gazdákat, megteremti a beruházás társadalmi támogatottságát, vizsgálja, követi a táji, területi, települési, környezeti hatásait, intézi, hogy az emberek tudják, hogy mi történik velük, s miért, s hogyan lehetnek aktív részesei ennek a fejlesztési folyamatnak.

Hogy az itteni iskolások sokkal jobban tudják, hogy milyen érték a víz a homokon. Hogy büszkék lehessenek arra, hogy itt élnek, az itteni kert- és tanyakultúrára, s bízhatnak abban, hogy itt élő homokháti közösségek – a térség által együtt megtervezett, kikövetelt vízpótlással együtt – teremtik meg az ő jövőjüket is ezen tájon.

A futóhomok ellen már egyszer összefogott e vidék népe. De ne feledjük, hogy akkor létesítettek szőlészeti nemesítő és kutató telepet, s nem megszüntettek. Hogy, akkor volt becsülete a tanyai tanítónak, meg általában a tudásnak. S nem azt mondták, mint egy blogban olvashattam a múltkor magunkról a szakmailag jól sikerült tanyakonferencia után: Ez az egész téma csak néhány embernek ad megélhetést, akik az MTA kecskeméti intézetében nyúlják le a közpénzt...vagy Egyébként Csatári urat személyesen ismerem, az Alföld programban dolgoztunk együtt. Végül is mindenki megtesz mindent megélhetésért, a tudományos kutatók sem ítélték ezért el.

Két évtizede, amikor ezeket a problémákat komolyabban kutatni kezdtük a szegedi vizes és kiskunsági nemzeti parkos kollegákkal együtt, no meg az agrárkamarával, még nem gondoltam, hogy ennyire ostoba világ lesz nálunk 2010-re. Hogy az emberek elfordulnak a politikától. Sőt büszkék arra, hogy őket az nem érdekli. Ezzel a saját közösségi sorsuk érdemi befolyásolása lehetőségeiről is lemondanak. Milyen csodálatos volt itt Homokháton a tanyás szakszövetkezeti rendszer. Köze sem volt a szovjet kolhozhoz. Mégis megszűntek azok is. Miért kérdezhettem meg tőlem egyszer a repülőn Londonból hazafelé jövet egy angol agrárbiztosítási ügynök 1994-ben.: Uram, mondja meg nekem hogy lehet az? Én több országban járva sem találkoztam ennyi remek agrárszakemberrel, mint maguknál. Hogy hagyhatták így tönkremenni a saját mezőgazdaságukat?” S sajnos még mennyit ment tönkre az azóta eltelt 15 évben?

A Homokhátság problémáiról a korábbi években számos konferencia szólt. Én súlyos gondnak tartom, hogy ezekről a bizonyos homokhátsági problémáról az új magyar köztársaság jogállami parlamentje kétszer is hozott országgyűlési határozatot. Sőt az annak felelős kormányok, mindkét fő oldalról még többször is. Sajnálatosnak tartom, hogy feltehető a következő kérdés: Ki a felelős azért, hogy nem valósult meg belőlük szinte semmi? Nyilván nem a jakabszállási polgármester, vagy a fülöpjakabi tanyai gazda, vagy mi kutatók. Akikre egyébként, bár pontosan azt tettük, mint a többi hasonló európai kis vidéki kutatóhely, mégis akár a közpénzek elherdálásának vádját is ránk lehet fogni.

Kérem kedves hallgatóim: a Homokhátságot az Európai Unió a veszélyeztetetten kiszáradó helyek közé sorolta. Ha a térség fel tudna állítani egy olyan modern tervező szervező irodát, amiről a finn példa esetében már beszéltem, s a települések nem össze vissza

egyesülnének, mint LEADER programban, akkor erre biztosan jelentős brüsszeli forrásokat lehetne szerezni 2014 után, minthogy a spanyolok megszerezték, mikor tagok lettek, s a mi Mátra hegyünk magasságában folynak vízpótló-öntöző csatornáik, s adják a vizet a valóban száraz spanyol felföldön. Ki kell fakadnom a következő mondatban: nehogy már Európa második legnagyobb folyója mellett kiszáradjon közel 1 millió ember életterének földje. MI Kiskunságunk.

Gyakran, úgy tűnik, hogy mi itt lemondunk arról, hogy álmaink legyenek a táj és tanyák feltámasztását illetően. Reználtan vesszük tudomásul, hogy bár volt közös terv a Homokhátság és Soroksári Duna ág közötti térségekre, az utóbbi megkapta a 35 milliárdot, mi meg semmit. S olyan tervező gárda dolgozott az utolsó nagy terven, akik között egy területünkről származó szakember nem volt. Aztán olyan összeget hoztak ki, hogy mindenki elrettent. No, ebből akkor semmi nem lesz olyan sokba kerülne. Talán most az Új Magyar Vidék Stratégia Változást hozhat. Abban is megjelent a Homokhátság megújításnak feladata, s talán a Balogh József képviselő úr által javasolt Tanyfejlesztési program is elindulhat.

De sajnós biztosan kijelenthetem Önöknek: ezek sem lesznek sikeresek, ha az itt élők, mag a táj népe ugyanúgy viszonyul hozzá, mint eddig tette. Mindig illő tisztelet a kivételeknek persze. Sokrétű összefogás, erősebb és alaposabb tudás és még erősebb nívósabb, itt készült tervek és a mainál sokkal több együtt gondolkodni tudó és tevékeny szakember összefogása nélkül nem lesz vidéki siker errefelé sem. Többet kell tettünk. A közjót és Homokhátság jövőjét egyaránt szolgálva.

Új utakat és megoldásokat kellene keresni, hiszen láthatják ezzel így – ahogy két évtizede szinte csak vegetálunk - nem megyünk, nem mennek semmire. Most, amikor a globális világválság ezer bajjal fejeli meg ezeket a gondjainkat, mindig arra gondolok, hogy eleink honnan merítették az erőt és a jövőbe vetett hitüket az alföldi tanyás mezővárosi gazdálkodás felvirágoztatásához a XIX. század második felétől a szakszövetkezeti megoldásokig bezárólag??? Hát talán onnan, vagy éppen úgy ahogy ma szól az egyik híres Angliában dolgozó indiai vidékfejlesztő hitvallása: „mindennek alapja a munka, amelynek három dimenziója van”. Az első a földdel, a talajjal, a természettel vagy tágabban mondva a környezetünkkel foglalkozik, a második a társadalommal, a közösséggel, a körülöttünk élő embertársainkkal, a harmadik a saját lelkünkkel, az önmegvalósításunkkal.

Tudom, rögtön azt gondolják más kultúrkör, más tradíciók, más vidéki világ. Mégis az a sejtésem, hogy ezek a sajátos a munka dimenziói mögé rejtett – jellemzően vidéki értékek azok, amelyekre a most dúló válság közepette mégis érdemben gondolni lehet.

A mi magyar vidékeink és a föld viszonya még mindig nem dőlt el talán teljesen. Az aggodalmam igen nagy. Ez a pótolhatatlan, mondhatni örök és megújuló alapérték nemcsak annak csökkenő eltartó-képessége tekintetében fontos, hanem az áttekinthetetlen és kusza birtokviszonyai szinte megakadályozzák, hogy a föld (az erdő, a rét és a legelő) – tágabban tehát a környezet és a falu szerves együttélése újjászülethessen. Pedig talán még nincs veszve teljesen a dolog, ha a másik alapérték hordozója a lokális közösség erre erőteljesen ráhatni igyekszik. A közös erdőbirtokosság visszaállítása a székely falvakban szinte csodásakt hozott. Két évtizede itt is volt közösen művelt és egyéni módon művelt birtok is. Talán érdemes lenne újra foglalkozni vele. Az új vidékstratégia bizonyos konkrét lehetőséget is biztosít majd a falusi önkormányzatok számára.

A másik, szintén a munka dimenziójából levezethető vidéki érték tehát a társadalomban, a közösségben való szorgoskodás lehetősége. Erre szerencsére ezer jó példa akad, itt Jakabon is. Elég végigmenni a falu főutcáján, vagy bejönni ebbe az iskolába.

S végül marad a saját lelkünk, gondolatvilágunk és önmegvalósíthatóságunk értéke ebben a gondolatmentben. Nyilván ez csak áttételesen fogalmazható egyfajta kézzelfogható értéké. Talán onnan indulhatnánk el, hogy a mai, s igen erőteljesen átalakuló világunkban újra fontos lesz, hogy hogyan gondolkodunk a helyről, ahol élünk, a tájról, annak természetes és épített környezetéről, aminek kulturált és tudatos fenntartható fejlődését kellene biztosítanunk. Hogy hogyan gondolkodunk egymásról, a szomszédságról, a hazáról, Európáról.

Ez – hacsak néhány gondolat erejéig is – átvezet saját szakmám a geográfia tudományterületének egyik legérdekesebb a behaviorista (vagy egyszerű fordításban) a viselkedés-földrajzi ágához. Mert a modern földrajz már régen nemcsak arra igyekszik választ adni, hogy hol van Jakabszállás és miért éppen itt? Hanem arra is, hogy milyen az itt élők azonosságtudata, helyismerete. S van-e a közösség „itt élésének” valamiféle jelentéstartalma, amely akár az értelmén túlmenően érzelmi-lelki viszonyokkal is meghatározott. Ahogy a modern geográfia művelői mondják, az ember nemcsak az adott környezetében és a házában él, hanem egy – az adott hely szelleme által meghatározott – szimbolikus világban is, amelyek éppúgy cselekvésre készíthetők, mint a fizikai szükségletek, vagy kényszerek. Azt hiszem ez roppant izgalmas tudományos és kulturális érték-kérdés napjainkban. Hogyan is lett hajdan ez a település önálló? Hogyan lett a számacatermesztés hazája egykor? Miért volt sikeres a már emlegetett Népfront? Vagy mostanság a repülőtér...Mert minden esetben új értékeket, szimbólumokat teremtettek. Új lokális helyi, jakabi identitást, ami érzelmileg befogadható. Most újra több ilyenre lenne szükség. Olyan konkrét, sokak számára önmegvalósítást jelentő

homokháti vidéki cselekvési programokra, amelyek sok családnak jelenthetnek közös boldogulást. Tisztában kell lennünk vele, hogy a modern társadalmak progresszivitása és erőszakossága a helyi kultúra, a lokális identitás ellen hat, de meggyőződéssel merem kijelenteni: a mai világban szinte egyetlen esélyünk, hogy a kultúránkra, hagyományainkra alapozva megkíséreljük a lehetetlent.

Kérem, higgyék el a Homokhátság problémáit senki sem fogja helyettünk megoldani. Minthogy a futóhomok megkötését és a szőlők telepítését sem Bécsből, Moszkvából, Brüsszelből, vagy Budapestről irányították. El kellene végre hinni, sokaknak, egyszerre és együtt, s közösen és cselekvőképesen, hogy a folyton marakodó politikusaink alkalmatlanok erre a feladatra. De nem maga a politika alkalmatlan: Sőt egy valódi szubszidiaritáson alapuló, felelős, alulról építkező, európai megoldásokat követő, de ugyanakkor ízig vérig magyar és kiskunsági vidékpolitika nélkül ez nem fog sikerülni.

A Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat elnöksége most újjáalakulva azon fáradozik, hogy sok. Akár kis apró, pár százezres vagy egy két milliós pályázati forrással elősegítse azoknak a jövőbe mutató kis programötleteknek a kidolgozását, megvitatását, előkészítését, amelyek valóban új utakat keresnek a magyar falunak, tanyának. De az ötlet kevés lesz. Tervek is kellenek, egyéni, családi és települési tervek is. S nemcsak olyanok, amikre láthatóan lesz pályázati pénz, mert akkor fejlődés torz lesz, mint tapasztaljuk. Olyan tervek és programok kellenek, önkéntes által kitalálva és okos, innen elszármazott fiatal szakemberek által elkészítve, megvitatva, amelyek alkalmasak az „összekapcsolódásra”. Hiába indítunk be termelést, ha nincs feldolgozás és értékesítés. A helyi – illetve a 40-km-en belüli – élelemellátás új rendelete nagy lehetőségeket adhat. Remélem valaki szervezi már, hogy a jakabszállási kistermelők ebben hogyan tudnak részt venni? Az is biztos, hogy a vidéki táj, a környezet felértékelődik. A vidékünk sajátos repülő turizmusának is lehetnek kedvező további hatásai. De a vízpótlási program ígérhet új lehetőségeket. Ezen is remélem már török a fejüket. S akkor még nem is beszéltem gazdag hagyományaik ápolásáról.

Gondolom sokuknak talán túlzóak voltak megállapításaim, részben az ostorozó jellegűek, részben a jövőbe mutatóak is. De amikor egy-egy ilyen általam régóta ismert és kedves helyre jövök, akkor az előadásra készüléskor elragadnak gondolatok. Mert biztosan tudom, hogyha erősebb közösségi fellépéssel, sok tetterre kész és kreatív jakabival számolunk a jövőben, akkor ennek a lassan száz éve formálódó falunak még sokkal szebb jövője lehet, mint a múltja volt.

Köszönöm a figyelmüket!